Het verhaal van de Kunstbunker Paasloo

Het Paasloo Pantheon, een uniek verhaal dat blijvend verteld moet worden

4 Februari 2019

Figuur 1. AD 1942 Om de uitnemende gedenktekens van de Vaderlandsche kunst met Gods hulp aan de enorme gevaren van de oorlog te ontrekken heeft het Nederlandsche Volk dit zeer sterke toevlucht laten bouwen)

1. Inleiding en samenvatting

De afgelopen jaren heeft het woonhuis van de kunstbunker leeg gestaan. Een kleine werkgroep bestaande uit leden van de plaatselijke politiek, aangevuld met een betrokkene is initiatieven gestart om

- de a.g.v. de leegstand dreigende verloedering tegen te gaan en
- hernieuwde aandacht voor dit rijksmonument te verkrijgen.

Na diverse kontakten met o.a. de provincie als eigenaar van het woonhuis is inmiddels duidelijk geworden dat het voorhuis, de vertrekken van de voormalige marechaussees, gerenoveerd zullen gaan worden en de mogelijkheid tot huur op korte termijn op de markt zal komen.

Hiermee lijkt aan de eerste doelstelling te zijn voldaan.

Deze notitie en gedachtenuiteenzetting dient als eerste aanzet om met alle stakeholders in gesprek te komen met tot doel **"Het verhaal van de Bunker"** permanent in te bedden in het culturele en historische erfgoed van de omgeving.

De eerste stappen kunnen gezet worden voor slechts € 5.000,-- waarmee de belangen van alle betrokken partijen kunnen worden gerespecteerd.

Leeswijzer

Inhoud

1. Inleiding en samenvatting 1
2. Kader 2
3. Historisch belang/ perspectief. 3
4. Mogelijkheden/ideeën 5
5. Uitvoering en praktisch 8
6. Financieel en Planning 9
7. Vervolgstappen en Slot 10
8. Contact en informatie 11

2. Kader

De Kunstbunker in Paasloo (eigenlijk Basse) is ten tijde van de tweede wereldoorlog, gedurende 1942-1943 gebouwd. Het gebouw wordt ook wel het Paasloo Pantheon genoemd. Het Rijksmonument is om een aantal redenen uniek te noemen:

- Het is de enige Bovengrondse Kunstbunker van Nederland
- Het is met instemming van de bezetter onder de verantwoordelijkheid van de Nederlandse Regering gebouwd.
- Is gebouwd ten tijde van de tweede wereldoorlog terwijl het benodigde bewapeningsijzer onttrokken is aan de bewapeningsindustrie
- De bunker is gebouwd om ca. 3000 kunstschatten te kunnen bergen, en is nog steeds voor dit doel in gebruik.

Het gebouw is eigendom van de provincie Overijssel en bestaat uit twee delen tw het bunkerdeel en de aanliggende manschappenvertrekken/ voorhuis.

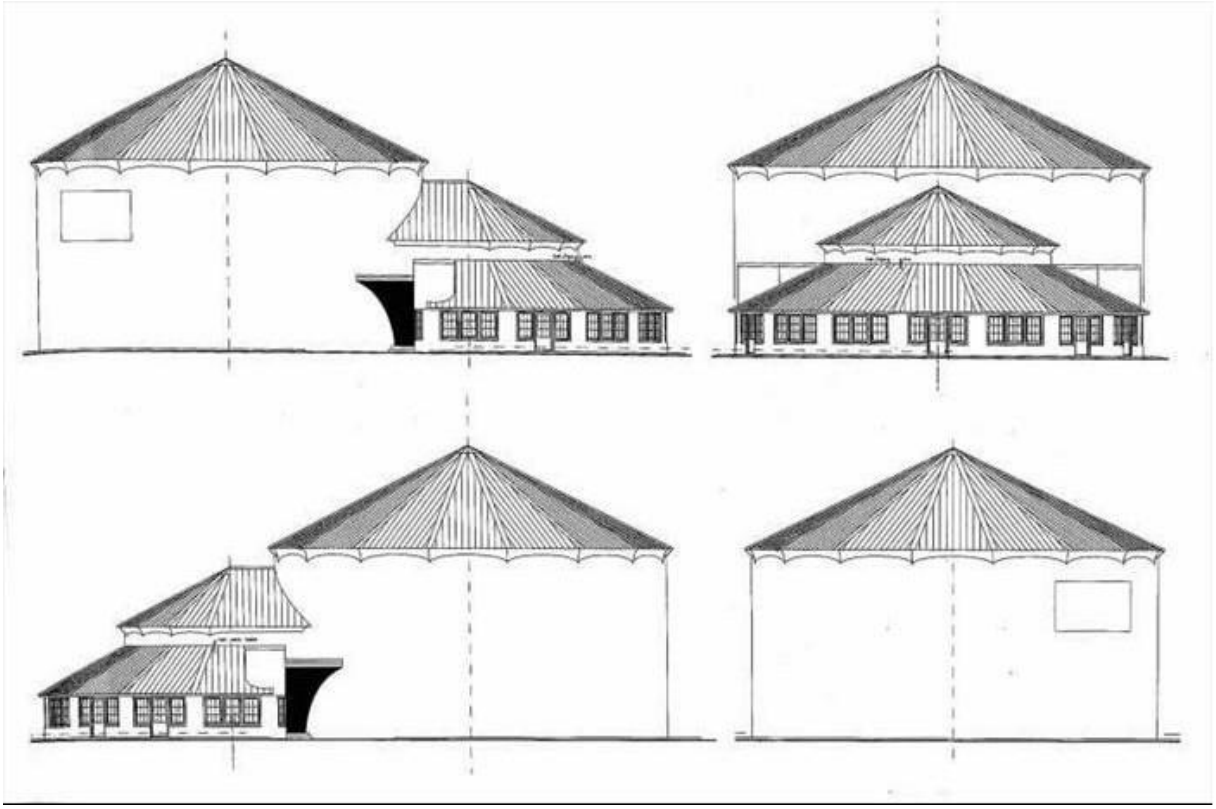

Figuur 2. Originele Ontwerp Contourtekening

Het bunkerdeel is verhuurd aan De Fundatie en wordt gebruikt voor de opslag van diverse musea. Gezien veiligheids-, klimatologische- en praktische-aspecten ziet De Fundatie (beperkte) openstelling van het complex niet als wenselijk.

Na enige jaren leegstand heeft de provincie Overijssel besloten het woonhuis in 2019 te renoveren en te gaan verpachten aan een particuliere bewoner.

De huidige bestemming van de woning volgens het bestemmingsplan is wonen.

Staatsbosbeheer is eigenaar van, en beheert het omliggende bosgebied. Staatsbosbeheer kent aan het bos bijzondere natuurwaarden toe en wil daarom niet dat er buiten de bestaande paden mensen lopen.

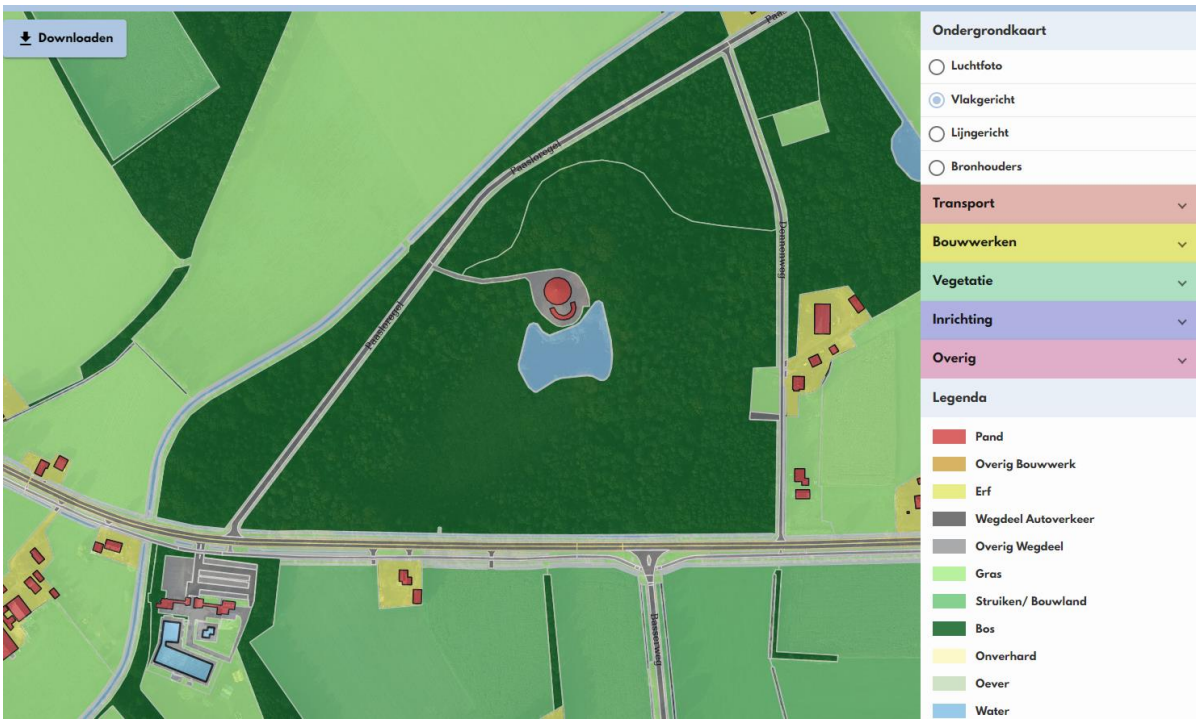

Figuur 3. Ligging Paasloregel 77, 8342 SJ Basse

Binnen dit kader is grootschalige recreatie en horeca ongewenst/ niet mogelijk en dient er rekening gehouden te worden met privacy van de toekomstige bewoners. Tevens wordt de beperkte toegang tot de binnenkant van de bunker gerespecteerd en buiten de planvorming gehouden.

We leven in een participatiesamenleving. Iedereen zou van dit culturele erfgoed moeten kunnen genieten. Het is immers met gemeenschapsgeld tot stand gebracht en heeft een cultuurhistorische waarde.

Onze voorstellen richten zich derhalve op kleinschalige activiteiten waarmee ons inziens een goede balans gevonden kan worden tussen de historische waarde en het cultuur toegankelijk belang en de belangen van de huidige gebruikers.

3. Historisch belang/ perspectief.

Aanleiding

Het verhaal van de kunstbunker begint in 1939. Om het Nederlandse cultuurgoed tegen oorlogsgeweld te beschermen werden in opdracht van de Nederlandse Regering gepantserde schatkamers gebouwd.

Nadat in augustus 1939 al de Nachtwacht en andere topstukken uit het Rijksmuseum waren overgebracht naar kasteel Radboud bij Medemblik en enkele kerken in Noord-Holland, werd in oktober 1939 definitief besloten om voor de grote musea uit het westen van het land, bergplaatsen in de duinen te bouwen.

Figuur 4. De enige opening in de muur is afgeschermd door een vier meter dikke betonnen schermmuur met halfrond voorportaal en een met een stalen plaat afgeschermde doorgebroken rondbooggang, die loopt in het verlengde van de ingang van de bewaarplaats.

Kort na gereed komen van de schuilplaatsen in de duinen moesten die op last van de bezetter worden ontruimd, vanwege de aanleg van de Atlantikwall in 1941.
Nieuwe, bomvrije schatkamers waren snel nodig. In de mergelgrotten onder de Sint Pietersberg verrees er één, veel te klein voor alle kunstschatten.

De bouw van de bunker in Paasloo is min of meer het sluitstuk van de operatie en in 1942 begonnen. De RGD gaf de Rijksbouwmeester ir. G.C. Bremer, ingenieur Emmen en bouwopzichter Pieter Rueck opdracht voor een tweede exemplaar, ditmaal bovengronds, in de bossen bij Paasloo.

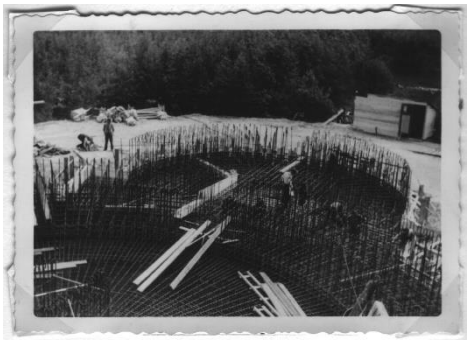

Het leek onbegonnen werk en toch klaarden ze de klus. Tussen mei 1942 en april '43 werd de bunker in Paasloo gebouwd. Daarvoor moest in recordtijd worden geïmproviseerd om de nodige materialen te verzamelen en onder het oog van de bezetter naar Paasloo getransporteerd te krijgen. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat werd door ca 150 man aan het object gewerkt tussen zonsopgang en ondergang.

Muren met een omvang van 4,5 meter, een koepeldak dat op een ruim 9 meter dikke laag gewapend beton rust. Allemaal zodanig dat binnen een half jaar de eerste kunstwerken in de bunker opgeslagen konden worden. Bossen van geweven staal, een met baksteen beklede gevel en een slim dakpanpatroon dat van bovenaf aan een doodgewone boerensilo doet denken. Het is mede vanwege die uitzonderlijke vorm dat de bunker in de volksmond een geuzennaam kreeg: het Paasloo Pantheon met zijn ijzersterke vermomming.

Omgeven met mystiek
Rond het gebouw en de bouw zijn diverse verhaallijnen vol mystiek te herleiden. Nog steeds zal de bezoeker bij het betreden van het terrein deze mystiek direct voelen.

- Het bewapeningsstaal is "geritseld" vanaf een werf in Vlaardingen. Staal welke eigenlijk bedoeld was voor de bouw van een schip maar nu richting de bewapeningsindustrie in Duitsland zou gaan. Hoe kreeg men die eigenlijk. onder oog van de bezetter. op schepen via het IJsselmeer naar Steenwijk ?
- Waarom is eigenlijk voor Paasloo gekozen als bouwlocatie ?
- De buitenmuur blijkt eigenlijk tevens als bekisting voor de beton te dienen en bestaat uit afgekeurde straatklinkers. Waarom is dan toch tijd besteed aan de fraaie stilistische vormgeving ?
- Saillant detail is dat veel van de kunstschatten die later in de bunker zijn geplaatst in kwestie al heimelijk richting Noorden waren getransporteerd in een konvooi van tien vrachtwagens op treinen, ver voor de bouw was voltooid. De kostbaarheden werden zolang maar in de regio van de bouwplaats opgeslagen, gewoon in een oude school en in het dorpshuis van Frederiksoord, in het parochiehuis en het gymnastieklokaal van klooster De Voorzienigheid in Steenwijkerwold. Welke kunstwerken waren dit eigenlijk ?
- Waarom stond de duitse bezetter toe dat er een fraai tegelplateau en inscriptie welke duidelijk als een teken van verzet kunnen worden gezien in het bouwontwerp kwamen.
- Ten tijde van de bouw werden de kunstwerken reeds in de bunker ondergebracht. Het dak was nog maar ca 50cm dik.

Figuur 5. Het straatje van Vermeer was het eerste kunstwerk dat in sept 1942 de bunker werd binnengedragen (Niet persé op de foto)

- Het is bekend dat de bouwers zoals Rueck ook voor diverse mensen onderduikadressen heeft georganiseerd.
- De plaatselijke bevolking had geen idee wat er gebeurde. Al dan niet vrijwillig leverden ze slaapplaatsen, paarden, wagens en hand en spandiensten. Vele jaren bleef de vraag hangen of ze "goed" of "fout" bezig waren geweest met hun inzet.
- Welke kunst heeft in de bunker gelegen?

Figuur 6. Komst van de grote kunstwerken. Bouw nog in volle gang.

Na de oorlog

De bunker bleef operationeel voor diverse doeleinden; tijdens de restauratie van Huis ten Bosch bijvoorbeeld en ook de collectie postzegels van het Nederlands Postmuseum vond er tijdelijk onderdak. Het voorhuis bleef permanent bewoond door kunstbewaarders in overheidsdienst; huismeesters van politie en marechaussee. Maar daar kwam de klad in. Leegstand leidde tot verval en eind jaren 80 dreigde het ooit zo trotse Pantheon te verpauperen. De Rijksgebouwendienst zat met het gebouw in de maag en in 1994 werd de bunker verkocht aan de provincie Overijssel. Sindsdien is die weer in gebruik als kunstopslag, een depot voor Museum De Fundatie in Zwolle. De dienstwoning werd nog diverse malen voor korte tijd bewoond, maar staat nu alweer een aantal jaren leeg.

4. Mogelijkheden/ideeën

Ter bevordering van de discussie met diverse stakeholders zijn als eerste aanzet onderstaande ideeën gegenereerd.

Ten behoeve van de haalbaarheid en om recht te doen aan de realiseerbaarheid zijn ze in een aantal fases/clusters ondergebracht. Op die manier kan met kleine stappen worden begonnen.

De ideeën zullen en kunnen met alle stakeholders worden besproken en aangevuld. Ze zullen op deze manier worden getoetst op haalbaarheid. De bedoeling is op basis van de gesprekken en reacties een concrete set van acties te definiëren.

Figuur 7. Toegangspad naar bunker vanaf Paasloregel

Cluster 1. Snel en eenvoudig realiseerbaar.

a. Opnemen van de Bunker in Google Maps als interessante locatie. (reeds gebeurd)
b. Plaatsing verwijzingsborden langs de Paasloregel
c. Plaatsing verwijzingsborden langs de Oldemarktseweg
d. Presenteren van de kunstbunker op de div "Steenwijkerland" kaarten en brochures, waaronder www.visitweerribbenwieden.com Het valt op dat de kunstbunker in geen enkele publicatie van het gebied en of (aan de gemeente gerelateerde) informatiebron wordt genoemd. Dit is een eenvoudige stap die door voorlichting aan de site-beheerders genomen kan worden.
e. Realisatie van Informatieborden bij de ingang Bunker aan de Paasloregel. Door plaatsing van een paar eenvoudige informatieborden aan de ingang van de Paasloregel, kan het verhaal van de bunker, ondersteund door QR-links naar de website verteld worden. Wanneer dan ook nog een link gemaakt wordt naar de hieronder vermelde belevingsroute nodigt dit prima uit voor een rondwandeling.

f. Realisatie van een (interactieve) Website geschikt voor mobiele devices welke bezoekers direct toegang geeft tot achtergrondteksten, beeld/videomateriaal en gesproken informatie. www.kunstbunkerpaasloo.nl E.e.a. kan bijv. gerealiseerd worden door een stage, eindstudeer opdracht aan Windesheim. De domeinnaam is reeds geregistreerd en een eerste aanzet voor een site in bewerking.

g. Opname van de kunstbunker op diverse websites, apps enz. van ondernemers en omgeving. Zie ook d, maar hier betreft het niet overheid gerelateerde sites.

Figuur 8. QR naar www.kunstbunkerpaasloo.nl

Cluster 2. Realiseerbaar op midden lange termijn.

h. Opnemen kunstbunker in het Fietsnetwerk. Door het laten aanpassen van de route tussen knooppunt 20 en 21 kan de bunker eenvoudig in de route opgenomen worden.

Figuur 9. Extract Fietsnetwerk

i. Realisatie van flyers t.b.v. div. recreatieondernemingen. Het ontwikkelen van een compacte flyer die bij de diverse ondernemers in de dagjes-uit, wat is er te doen in de omgeving, schappen geplaatst kan worden. Een aantal recreatieondernemers uit Paasloo heeft de bunker reeds in haar programma opgenomen.

j. Realiseren van een Bunker belevingsroute langs de wandelpaden, de schuilkelder, langs de achterkant van de bunker, tegelplateau en ingangshekken. Door plaatsing van routeborden aan de Oldemarktseweg en Dennenweg, alsmede plaatsing van info bordjes langs de wandelpaden welke verwijzen naar de aanwezige flora en fauna (zie ook http://www.wieja.nl/436443644) en informatie van de bunker ontstaat een mooi "belevingspad". Hierbij is het gewenst dat één van de wandelroutes langs de achterkant van de bunker, bij de schuilkelder en langs het tegelplateau gaat lopen.

Figuur 10. in de bunkermuur verwerkt Tegelplateau. Het keramiek bestaat uit 271 gebakken tegeltjes die tezamen het Nederlandse Wapen met leeuwen vormen.

k. Opzetten en organiseren van korte rondleidingen met een gids. Er lijkt behoefte te zijn aan rondleidingen. Dit zou een aantal keren per jaar, in kleine groepen georganiseerd kunnen worden waarbij uitgangspunt is dat dit tegen een kostendekkende vergoeding gebeurt.

l. Aansluiten bij de Kolonie (Willemsoord), Wallenlandschap, Heideveld, Mysterie Wardenier enz https://www.kolonienvanweldadigheid.eu/bezoek/willemsoord

m. Opnemen bunker in wandelnetwerk. Zie bijvoorbeeld http://wandelvanuit.nl/wp-content/uploads/pdf/route%20steenwijkerwold.pdf

Cluster 3. Realiseerbaar op langere termijn.

n. Realiseren van een (lagere)school excursie-set. Wanneer de belevingsroute en website zijn gerealiseerd leent e.e.a. zich uitermate om als excursie/ "belevingsonderdeel" /spreekbeurt van de lessen over de 2e wereldoorlog te dienen. Het lijkt een kleine uitbreiding op het bovenstaande.

Figuur 11. Zicht op bunker interieur

o. Ontwikkeling van Musical, Toneelstuk o.i.d. á la Storm over de Beuleacke. De afgelopen jaren is belevingstheater enorm in opkomst. Het verhaal van de bunker, gekoppeld aan de faciliteiten die zwembad 't Tolhekke biedt zijn uitstekend geschikt om te verkennen of dergelijke voorstellingen (bijv. onder auspiciën van de Meenthe) ontwikkeld/ gerealiseerd kunnen worden.

p. Inrichten permanente expositie van kunstwerken die in de bunker zijn opgeslagen omlijst met achtergrond verhalen van bij de bunker betrokken personen. Hiervoor zou bijvoorbeeld de ondergrondse schuilkelder gebruikt kan worden/ ingericht. Voorwaarde is dan wel dat deze opgesteld en geklimatiseerd wordt en er een voetpad wordt aangelegd.

Figuur 12. Zicht op de achter/naast de bunker gelegen ondergrondse schuilkelder

q. Virtual Reality Experience. Het maken van een VR rondleiding. Aangezien de binnenkant van de bunker niet toegankelijk is, kunnen middels een Virtual Reality film bezoekers zich in de bunker wanen. Gedachte zou kunnen worden om een VR zuil te plaatsen bij woonhuis, of bijvoorbeeld in de ondergrondse schuilkelder waar men dan (tegen vergoeding) een VR ervaring kan krijgen.

r. Afstemmen met ’t Tolhekke dat Parkeerplaats en Koffiecorner gebruikt kunnen worden als uitvalsbasis. De Paasloregel biedt slecht mogelijkheden om te parkeren. De parkeerplaats van ’t Tolhekke is maar een beperkt aantal keren per jaar overvol. Tevens zou eventueel extra bezoek door wandelaars aan de koffiecorner een positieve bijdrage aan de exploitatie kunnen bieden.

Figuur 13. Inrit naar zwembad 't Tolhekke aan de Oldemarktseweg

5. Uitvoering en praktisch

Werkgroep

Op dit moment is een kleine werkgroep, bestaande uit Vrouwk Weemstra, Theo Versteeg, Bert Meijerink en Andre Bus. De werkgroep heeft het initiatief genomen het verhaal rond de bunker weer op te rakelen.

Uitvoering van de diverse plannen zal echter moeten geschieden door meerdere partijen.

De werkgroep zal daartoe met betrokken stakeholders contact opnemen en een aantal werkgroepen inrichten ten einde de uitvoering ter hand te nemen.

Stakeholders

Om de diverse plannen en ideeën tot uitvoer te kunnen brengen zal overleg en afstemming nodig zijn met diverse stakeholders.

We proberen een korte opsomming te maken van de betrokken partijen en hun rol.

- Provincie, Eigenaar/ verhuurder van het gebouw en wegbeheerder van de Oldemarktseweg.
- Gemeente Steenwijkerland en de diverse politieke partijen wegbeheerder van Paasloregel, vergunningsverlener, (politiek) betrokken,
- De Fundatie huurder van de bunker en verantwoordelijk/betrokken voor de veiligheid, van diverse kunstwerken. Tevens bron van (foto) materiaal.
- Staatsbosbeheer, Eigenaar/beheerder van het omliggende bosgebied.
- ’t Tolhekke, Kan betrokken worden voor de evt parkeervoorzieningen, toegang sanitair en evt. kofffiecorner.
- Plaatselijk belang Paasloo en Basse eo.
- Historische Vereniging IJsselham en Steenwijk, De historische verenigingen zijn bij uitstek geschikt om mede te zorgen voor documentatiemateriaal en het evt verzorgen van rondleidingen, inrichting van tentoonstellingen.

- KopTop is de vereniging van recreatieondernemers in de Kop van Overijssel. Ze zijn het aangewezen platform om het verhaal van de bunkers te laten opnemen in diverse websites, folders, brochures enz.

Aanpak
Het verhaal van de Bunker kan alleen blijvend worden verteld wanneer dit breed is ingebed in alle geledingen en organisaties. Wanneer dit alleen gedragen wordt door de initiële kleine werkgroep is de basis te smal en zal de info weer wegzakken.
Met veel van deze partijen zal contact worden gezocht en overleg worden gepleegd m.b.t. de financiële, organisatorische invulling

6. Financieel en Planning

De kosten om het verhaal van de bunker te blijven vertellen lijken beheersbaar. Vele zaken kunnen door vrijwilligersuren worden gerealiseerd. Helemaal kosteloos kan het echter niet. Een goede borging van de kosten is daarmee onlosmakelijk voorwaarde voor de realiseerbaarheid van de ideeën.

Schatting kosten en Planning

Cluster 1	**Wie**	**Wanneer**	**Geschatte Kosten**
a. Opnemen van de Bunker in Google Maps	Werkgroep	Gereed	
b. Plaatsing verwijzingsborden langs de Paasloregel	Gemeente	2019	€ 1.000
c. Plaatsing verwijzingsborden langs Oldemarktseweg	Provincie	2019	€ 1.000
d. Presenteren van de kunstbunker op de div “Steenwijkerland” kaarten en brochures geen meerkosten tov bestaande kosten.	Gemeente KopTop	2019	
e. Informatiebord bij de ingang Bunker toestemming Prov, Gemeente	Werkgroep	2019	€ 2.500
f. Realisatie van een (interactieve) Website	Werkgroep	2019	€ 1.500
g. Opname van de kunstbunker op diverse websites. Geen meerkosten tov bestaand	KopTop, ondernemers	2020	
Cluster 2			
h. Opnemen kunstbunker in het Fietsnetwerk	Werkgroep	2020	PM
i. flyers tbv div recreatieondernemingen	KopTop	2020	
j. Realiseren van een Bunker belevingsroute	Werkgroep/ SBB	2020	€ 2.500
k. Aansluiten bij de Kolonie	Werkgroep	2019	
l. Opzetten en organiseren van korte rondleidingen met een gids	Privé/ Hist Verenigingen	2021	
m. Opnemen bunker in wandelnetwerk	Werkgroep	2020	
Cluster 3			
n. Realiseren van een (lagere)school excursie-set	Werkgroep	2021	€ 5.000
o. Ontwikkeling van Musical, Toneelstuk	PM		

p. Inrichten permanente expositie van kunstwerken	Fundatie	2021	
q. Virtual Reality Experience	Werkgroep	2021	€ 5.000
r. Afstemmen met ’t Tolhekke			

Met diverse instanties zal overlegd worden over de beschikbaarheid van subsidies en fondsen om bovenstaande (gefaseerd) te realiseren. Initieel zullen we ons richten op Cluster 1 en 2.

Geïdentificeerde bronnen zijn (aanvulling noodzakelijk)

- Provincie: Het verhaal
- gemeente: dorpen- en matrixplannen
- ook reguliere subsidie gemeente, cultuurfonds, Bernhardfonds, Rabobank,

7. Vervolgstappen en Slot

Deze notitie en gedachtenuiteenzetting dient als eerste aanzet om met alle stakeholders in gesprek te komen met tot doel **“Het verhaal van de Bunker”** permanent in te bedden in het culturele, historische en toeristische erfgoed van de omgeving.

Met relatief geringe budgetmogelijkheden kan het verhaal van de bunker blijvend worden verteld, waarmee weer een belangrijk element van de Steenwijkerlands Cultuur geschiedenis blijvend onder de aandacht blijft.

Deze notitie zal worden verspreid onder een brede groep van stakeholders, teneinde in volgorde:

- Steun te krijgen voor de plannen en te besluiten welke wel/ niet ter hand worden genomen
- In diverse overleggen draagvlak voor de uitvoeringsstappen te verkrijgen
- Input en toezegging voor de financiële middelen te verkrijgen
- De benodigde vergunnen te verkrijgen
- Een platvorm te identificeren als juridisch opdrachtgever naar verschillende partijen kan fungeren.
- Realisatie van de ideeën te hand te nemen.

8. Contact en informatie

Voor meer informatie en overleg kan contact opgenomen worden met:

Vrouwk Weemstra	fam.weemstra@hotmail.com
Theo Versteeg	versteegtcm@gmail.com
Andre Bus	abpaasloo@live.nl
Bert Meijerink	bert.meijerink@gmail.com